

Zdeněk Bartošík:

Vliv synestezií na kompoziční myšlení

Disertační práce, Praha 2015, počítačový tisk, 147 stran.
Oponentský posudek

Synestezie a její uplatnění v rámci uměleckého myšlení a vnímání je navýsost aktuálním tématem, o kterém se v uměleckém a vědeckém světě v poslední době vede živá a plodná debata. Doposud není jasné, co vlastně synestezie je a co ji způsobuje, existuje vícero teorií, které se protínají pouze v několika bodech – synestezie není poruchou či anomálií (jak se dříve věřilo), je jakýmsi zvláštním individuálním odrazem celostního (či holistického) vnímání světa, které jsme - podle jedné z teorií - ve velmi raném dětství zakoušeli všichni. Na synestezii (či synestezie) je možno nahlížet z mnoha úhlů a žádný pohled není možno dopředu odsuzovat jako irelevantní – není totiž možné postihnout takto široký a multidisciplinární fenomén prizmatem jediné teorie.

Disertační práce Zdeňka Bartošíka se pokouší nahlížet synestezii pohledem skladatele – synestetika, který musí syntetizovat vrozený a specifický fenomén s dlouhodobě aplikovanou kompoziční teorií a praxí. Jeho práce zaslouží uznání už jenom z tohoto důvodu – skladatelů-synestetiků, kteří by byli ochotni a schopni systematizovat a kategorizovat své poznatky, pocity a svá teoretická východiska, není mnoho, vlastně velmi málo (výjimkou zmiňovanou autorem je Olivier Messiaen).

Práce je přehledně členěna do několika velkých dílů, autor postupuje systematicky od obecnějších poznatků (synestetické projevy), přes synestezii zakoušenou skladatelem až k aplikaci synestetického vnímání u skladatelů jiných i autora samotného.

V úvodu autor zmiňuje výsledky výzkumu, který sám dlouhodobě prováděl u synestetické i nesynestetické veřejnosti a který pokládám za velmi důležitý a přínosný. Synestezie je totiž přes určité shodné znaky (v obecné či neurologické rovině) velmi individuálním fenoménem a originální výpovědi jednotlivých synestetiků pomáhají rozšiřovat povědomí o šíři záběru synestetických možností. Kapitola věnovanou výsledkům autorova výzkumu bych si dokázal představit i v rozpracovanější podobě, event. publikovanou samostatně – chápu, že celkové zaměření práce je poněkud jiné. V následující podkapitole autor přináší stručný popis několika synestetických projevů – pravděpodobně těch nejčastěji se vyskytujících (barevné či prostorové vnímání časových jednotek atd.). Jejich popis je přesný a vyčerpávající, pro mne osobně je velmi zajímavá zmínka o „nepravidelných (časových) jednotkách“ (str. 12, pozn. 24), které neměří čas jako geometrickou řadu o stejných proporcích, ale hierarchizují ho na „výrazné“ a méně výrazné události – zde by bylo možno přemýšlet dále a srovnávat toto časové vnímání např. s prehistorickým vnímáním času u přírodních národů (viz začátky nového časového cyklu, stanovené důležitou událostí, jakýmsi časovým středobodem).

Trochu zbytečnou mi v kontextu práce přijde podkapitola *Medializace synestezií* – jednak svým zařazením mezi popis synestetických projevů a jednak svým rozsahem: pokud by měla mít opravdu smysl, musela by mít rozsah další velké disertační práce.

Kapitola o barevném slyšení a historii synestezie v hudební kompozici je podrobná, zajímavá a dobře zpracovaná, možná bych uvítal větší akcent na rozlišení mezi „optofonickou a synestetickou“ povahou popisovaných jevů (viz pozn. 53 a 62) – velká řada současných prací o synestezii se věnuje převážně historii spojování zvukových a vizuálních zážitků

(„color organ“ atd.), což je pouze odvozený fenomén, nikoliv (většinou) pravá synestezie. Autor si je těchto rozdílů coby synestetik pochopitelně dobře vědom.

Kapitola třetí, nazvaná *Nástin srovnání vybraných hudebních partií s projevy barevného slyšení (v rámci relativního sluchu)* je pro mne nejproblematictější částí celé práce. Nikoliv snad proto, že by se nedotýkala tématu, či proto, že by byla vágní a povrchní. Problém této části spočívá, dle mého názoru, ve zvoleném jazyku, v paradigmatu aplikovaném na danou problematiku. Pokud autor rozebírá konkrétní příklad z cizí tvorby, je většinou přesný a jde do hloubky problému, který interpretuje a kterému rozumí. Pokud popisuje své synestetické fenomény, snaží se držet striktně vědeckého (či hudebně-teoretického) výraziva a popisovaný objekt se leckde ztrácí v komplikovaném, do sebe uzavřeném jazyku s nadbytečnými popisy či pleonasmy. Některým částem textu ani po opakovaném čtení, přiznám se, nerozumím. Netuším, co má znamenat např. „nejdelší strana zvukové události“ (str. 46), „směr pohybuujícího se zvuku je možný všemi směry“ (str. 47), „zvukově-vizuální události se výrazně mění ve struktuře, rozpadají se na dílčí kompozice a libovolný tón (původně jako součást celku, nyní jako samostatný prvek) může vykazovat příbuznou nebo nesourodou strukturu s původní kompozicí“ (str. 51) či „uvnitř subjektivně vnímaného komplexu jednoho tónu je vždy obsažena další ucelená struktura (organizace)“ (str. 57). Někdy mám dojem, že autor zaměňuje vlastní, ryze subjektivní výklad problematiky za objektivní analýzu pomocí obecně platných zákonitostí (str. 69: „v koncertní praxi se preferují spíše neurčité (nesoustředěné) objekty, umazané, přibližně bílé barvy...“). Naprosto chápu autorovu snahu o přiblížení subjektivního vnímání recipientovi, jen si myslím, že zvolené hudebně-teoretické výrazivo jednoduše nemůže na popis synestezie stačit. V některých případech se přitom autor dotýká obecně platných zákonitostí vnímání, které jsou společné i nám nesynestetikům (např. str. 56, synestetická charakteristika zvuku ve vysokém klavírním rejstříku či popis dlouhodobého působení jednoho tónu na lidské vnímání, str. 57). Možná by pomohlo být více konkrétní, více pracovat s kontextem a hlavně podstatně zjednodušit jazyk, který je v popisu některých fenoménů zbytečně těžkopádný. Jistě by se dal najít např. analogický prvek k autorově oblíbenému „zvukově-vizuálnímu komplexu“ (str. 79), možná i za pomoci interpretace výsledků autorova několikaletého bádání.

Čtvrtá kapitola práce zmiňuje pohled dvou skladatelů synestetiků (Dan Dlouhý a José María Sánchez-Verdú), v kontextu ostatních kapitol je ovšem příliš krátká a je lehce povrchní v analýze toho, jak skladatel-synestetik používá své schopnosti v kompozičním procesu. Práci bych si dokázal představit i bez ní.

Závěrečná kapitola představuje autorovu kompozici Pásma a podíl synestezie na její vytvoření. Tato kapitola je zajímavá a přínosná, mohla by být rozpracována více do hloubky, protože se dotýká (opět) obecněji potvrzených synestetických fenoménů („tvarové konstanty“ Heinricha Klüvera, str. 92). Právě v interakci těchto obecnějších fenoménů a jejich individuální interpretaci spočívá podle mého názoru jeden z nejzajímavějších a nejdůležitějších momentů synestezie.

Práce je po formální stránce na výši, jazyková i stylistická úroveň je podle mého názoru v pořádku. Přehlednosti členění práce by možná pomohlo oddělení velikosti fontů v názvech kapitol a podkapitol, ale to je samozřejmě pouze drobnost.

I přes uvedené výhrady považuji autorovu práci za velmi dobrou a přínosnou, hlavně z důvodu snahy o interpretaci nejednoznačného fenoménu, který je zatím do značné míry půdou neprobádanou a je možné ho uchopit z mnoha směrů. Zdeněk Bartošík naznačuje jeden z nich – budu velmi rád, pokud bude v tomto směru pokračovat a sám se budu těšit na další výsledky jeho bádání. Práci jednoznačně **doporučuji k obhajobě**.

Michal Nejtek